

BALOGH ELEMÉR*

Adalékok az első zalai népképviselői választásokhoz

Visszatérő kedves kötelesség egyetemi életünkben, hogy 70. életévüket ünneplő professzor-társainkat ünnepi tanulmányokkal tiszteljük meg. Mitőlünk, a szellem embereitől ez 'a legtöbb, mi adható' – s tesszük ezt nagy szeretettel, kívánva még sok-sok termékeny, munkás évet a jubilánsnak. *Katona Tamás* professzor úrral nem annyira a jogászai múlt, mint inkább a szegedi jogi karon a doktori iskolában közösen vitt kutatómódszertani szeminárium kapcsolt egybe. Racionális, matematikai megalapozottságú tanmenetét nagyon szerették-szeretik a doktoranduszok, s ugyanezt az embert ismerhettem meg a kari tanácsüléseken, ahol mindig higgadt, tárgyyszerű és meggyőző hozzászólásaival fontos szerepet vállalt a közös kari munkában.

Olyan témát választottam tisztelgő dolgozatom tárgyául, amely első tudományos számypróbálgatásaimra megy vissza, s bőven tartalmazott statisztikai jellegű materiát. Egykori szakdolgozatomban Zala vármegye első népképviselői választásainak történetét dolgoztam fel, s az annak függelékében elhelyezett sok-sok, táblázatba, oszlopokba rendezett anyag jó része máig nem került publikálásra. Jó szívvel ajánlom az Ünneplőnek olvasgatásra Zala vármegye társadalmának 19. század második feléből való, az országgyűlési választások sajátos szempontrendszerére alapján összeállított látletét.

*

Zala megye – történeti szemszögből tekintve: Zala vármegye jogtörténeti múltja jelentős mértékben feldolgozásra vár. Holub József munkája,¹ amely helytörténeti szempontból mindeddig a legnagyobb vállalkozás volt, elsősorban a megye köztörténetére irányította a figyelmet. Pedig az országnak e szegletében, mely a történelem során valahogy mindig kicsit eldugottnak számított, a köz-és jogélet ugyanolyan pezsgő és jogi furfanggal teli volt, mint bármely más megyében. A jelen dolgozat választástörténeti témát érint; egy olyan kort, amely az ország történetének egyik legizgalmasabb fejezete; s olyan témát, mely jogi vonatkozásaiban méltón tükrözi a kor heroizmusát.

Az 1848:V. tc. volt az első lépés a polgári államhoz vivő úton. Ahhoz, hogy legalábbis jogilag egyenlők ..állama épülhessen fel, szükséges, hogy annak tagjai beleszólhassanak

* egyetemi tanár, dékán, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar

¹ HOLUB JÓZSEF: *Zala megye története a középkorban*. I. kötet: A megyei és egyházi közigazgatás története. Kiadja Zala megye közönsége, 1929.

az ország ügyeinek intézésébe. Népképviseletnek az ennek érvényesülése érdekében ható állampolgári jogot nevezzük; mindjárt hozzátéve, hogy ez a jog mindig bizonyos ésszerűségi és a maga korában rendi érdekek által befolyásolt korlátok mellett érvényesült. Záltalán sem történt ez másként. A fenti törvény alapján, egészen az 1874:XXXIII. tc. életbeléptéig (választójogi novella) folytak az országgyűlési választások: 1848, 1861, 1865, 1869 és 1872-ben.

Első választójogi törvényünk, az 1848. évi V. tc.

Az országgyűlés március 30-án két (kerületi) ülést tartott. Befejezték a népképviselétről szóló törvényjavaslat vitáját és sikerült megegyezésre jutni annak mind az 57 pontjában. Mindössze egyetlen módosítást eszközöltek rajta Kubicza Pál (Trencsén vm.) indítványára: fél jobbágytelekről negyedtelekre szállították a legalacsonyabb cenzust. E módosítást Kossuth is pártolta, s végül nagy többség szavazta meg, noha Andrassy Gyula a választói jog e kiterjesztését, főleg nemzetiségi okokból, nem helyeselte. A törvényjavaslatot a március 31-én összeült országgyűlés is csaknem felkiáltással fogadta el. Másnap a főrendek elé került, de azok csupán pont, a képviselők 5 ft napidíja és 400 ft lakbérére ellen tettek kifogást, egyébként helyben hagyatott. Deák Ferenc, kinek szava az országgyűlésen mindig döntő súllyal esett latba, március 30-án délután 2. órakor Bécsbe hivatván e javaslat tárgyalásán nem vehetett részt, de április 4-én, a kerületi ülésen már jelen volt, s hozzá is szólt. Helyeselte a telekcenzus $\frac{1}{2}$ -ről $\frac{1}{4}$ -re történt leszállítását, hozzátéve, hogy ezzel mintegy 100 000 szavazóval növekszik a létszám, ami az ország parasztságának összlétszámához mérten nem túl sok. Kifejtette a képviselők napidíj emelésének szükségességét. Fontos volt ui., hogy a képviselők olyan, az anyagiakban is megnyilvánuló egzisztenciát élvezhessenek, amely minimálisra csökkenti az erre építő korrupció lehetőségét. A rendi országgyűléseken ez még nem volt különösebben égető probléma, hisz a diétára szinte kizárólag jómódú, de legalábbis saját ellátásukról gondoskodni tudó nemesek jutottak el. Megváltozott azonban a helyzet a népképviselati törvény megalkotásával, s várható alkalmazásával.

Ennek értelmében már bárki, aki a passzív választójogi feltételeknek megfelelt, jelelhető országgyűlési képviselőnek, habár esetleg szegény ügyvédként praktizált is az illető. Deák felszólalása utána a kerületi ülés is egyhangúlag elfogadta az előbbi tervezetet. A főrendek április 5-én határoztak kedvezően, s még aznap öt mástörvényjavaslattal együtt fölterjesztették a királyhoz szentesítésre.

A választójog kiterjesztése révén az addigi mintegy 200 000 (javarészt nemes rendi állású) szavazóról 800 000-re nőtt a választásra jogosultak száma. Az ország népességéhez mérten ez persze még mindig messze elmarad egy modern államban érvényesülő általános, titkos és egyenlő feltételek melletti választás ideájától. Nem szabad azonban a realitásokról, a kor társadalmának fejlettségéről megfeledkeznünk. 1848-ban Magyarország még csak első, botladozó lépéseit tette meg a polgári jogállamhoz vivő úton. Harcos, nagy tömegeket kitevő polgárságunk nem lévén az országot előrelendítő reformerek táborát a liberális nemesség adta. Az ország paraszti/jobbágy/zsellér lakossága politikailag iskolázatlan volt a dolog történeti okainál fogva. Bár az új népképviselati törvény lehetőséget adott az ellenkező alternatíva valóra váltására is, a nép a legtöbb eset-

ben mégis saját szolgabíráit, ispánjait, előjáróit választotta meg. Nem tudott igazán élni ugyan jogaival, de a 'kiművelt emberfők' is hiányoztak soraikból. Siralmas látvány, hány értelmiségi szerepel mindössze a megye összeírási ívein. Nem álltak, nem állhat-
tak tehát valódi alternatívák a választók előtt.

A megye társadalmáról

A 19. század közepéről meglehetősen kevés forrásértékű ország leírás maradt ránk. Legkiválóbb közülük Fényes Elek műve,² amely alapján a következő kép rajzolható meg a korabeli viszonyokról. A megye lakossága 298 515 főt számlált, kik 33 mezővárosban és 573 faluban éltek – 1 négyzetmérföldre 2985 lakos jutott. A nemzetiségek megoszlása erős magyar túlsúlyt mutatott: 221 126 magyarra 3837 német, 53 539 horvát, 13 080 vend, 6848 zsidó és 85 görög jutott. Hogy Zala megye az ország legkatolikusabb vidékei közé tartozott, azt Fényes Elek adatai is alátámasztják. A római katolikusoknak 122 plébániájuk volt 26 613 lélekkel. Hozzájuk tartozott még 6 apátság és 2 prépostság is. Az ágostaiak 11 anya- és 8 fiókgyülekezetben 7183 hívőt számláltak. Reformátusok leginkább a Balaton mellékén éltek: 16 786-an voltak 18 anya- és 3 leányegyházban. Az óhitűek 85, az izraeliták 6848 hívőt tudhattak magukénak; utóbbiak legnagyobb számban Kanizsán fordultak elő.

Zalában igen nagyszámú nemesség élt, mintegy 27 000 fő. Legtöbb nemesi család (1427) a tapolcai járásban élt; az egerszegiben 1094, a kapornakiban 990, a szántóiban 870, a lövőiben 843, a muraköziben pedig 159. A megyében gróf Festetics Taszilónak, herceg Eszterházy Pálnak, herceg Batthyány Fülöpnek, gróf Széchenyi Istvánnak, gróf Szapárynak és a Batthyány grófi családnak volt uradalma.

A megye 6 főszolgabírói járásra tagolódott. A későbbiek szempontjából érdekes lehet, ha ismerjük személy szerint is a szolgabírákat; sokuk neve fordul majd elő a követ-
tek, választmányok tagjai között.

1. sz. táblázat

járások	főszolgabírák	vidékbeli szolgabírák
zalaegerszegi	Farkas Imre	Tuboly Alajos, Kozáry László, Nagy Károly
lövői	Gyika Jenő	Ágoston József, Simon János
kapornaki	Sümeghy Ferencz	Zob János, Thassy Lajos, Rajky Lajos
szántói	Bogyay József	Szeptey Ádám, Farkas Károly, Hertelendy László
tapolczai	Vargha Lajos	Győrffy János, Bárány András, Diskay Lajos
muraközi	Séllyey László	Bogdán György, Gábelits Imre

Forrás: Saját szerkesztés

² FÉNYES ELEK: *Magyarország leírása*. Pest, 1847.

A megye nagysága országos viszonylatban is kiemelkedő: 100 222 négyzetmérföld. Ebből 1 104 365 holdat műveltek meg, melyből 423 745 hold volt a szántó, 78 953 hold a rét, 62 654 hold a szőlő, 21 123 hold a kert, 438 239 az erdő és 79 651 a legelő. A megye fő terménye a rozs és a kukorica, de termeltek még búzát, árpát, zabot, hajdinát, kendert is. Lent évente gyakran kétszer is vetettek. A dohánytáblák mellett dicséri Fényes a megye gyümölcsöseit. A balatoni borok már akkor is híresek voltak: „A badacsonyi édes főtt ürmös mind kellemes izére, mind zamatjára talán legelső hazánkban.” A ló- és szarvasmarhatenyésztés mellett jelentős a selyemhernyó-tenyésztés; Stridón egy ’selyemgombolyító-intézet’ is volt. A megye ipara oly csökevényes volt, hogy alig akad említésre méltó üzem. Mindössze Sümegen volt egy kartongyár, Kanizsán egy szivargyár és Vétymen egy üveghuta.

A Dráva mellékén aranyat is mostak. Olaj is volt bőven, noha keletje alig – nem úgy, mint manapság. „Kőolaj vagy kulimász Peklenicza mellett találtak, s ez szántóföldeken keresztül árkokban folyik, úgy hogy az uradalom évenként 20-30 mázsát szokott szedetni.” Ásványvíz pedig Kékkuton, Kis-Eörsön, Keszthelyen, Lovason, Pekleniczán, Rendesen, Tapolcán, Vérkuton és Füreden fakadt. A megyében 6465 kézműves és 575 kereskedő volt. A paraszti földbirtokviszonyok így néztek ki: a 7862 egész jobbágytelek mellett még 17 ezer földdel bíró jobbágy élt és a házas vagy házatlan zsellérek száma meghaladta a 20 ezret. Mindez nagyjából az országos átlagnak felelt meg.

A megyei társadalom szerkezetéről Fényes Elek kiváló összegzést adott, de olyan részletekbe nem tudott bocsátkozni, hogy pl. milyen a honoráciorok számszerű aránya és eloszlása, vagy a kézművesek, iparosok, kereskedők milyen széles skálán képviselik mesterségüket. Az 1848-ból fennmaradt választási összeírási ívekből széleskörű tabló bontakozik, ki, s kivétel nélkül, minden rögzített adatot kijegyeztem. Az ezekből feltárolt kép meglepően színes. Hozzá kell persze tenni még, hogy a választói jegyzékekben fennmaradt adatok nem valamiféle népszámlálás eredményei, tehát a teljességtől távol állnak, inkább csak azt mutatják, hogy a választójogi törvény által fölkinált kategóriák melyikébe próbálták magukat elhelyezni a választójogukkal élni kívánók. Ebből a helyzetértékelésből két következtetés adódik. Részint, hogy a valóság a feljegyzettek-nél is biztosan színesebb volt és valamivel többen gyakorolták hivatásaikat a hivatkozott adatoknál, részint pedig az összeíró biztosok ’kreativitása’ is szembeötlő, ahogyan a szóbeli bejelentések nyomán az egyes censusok értelmezésében eljárva, az egyes polgárokat jegyzékbe foglalták.

A táblázatokba rendezett kimutatások alig szorulnak értelmezésre, a számok nagyrészt önmagukért beszélnek. Az öt választási ciklus adatai között összeállított politikai irányultság jól mutatja, hogy Zalában Deák Ferenc ha nem is volt mindenütt maradéktalanul ’proféta’, de országos politikai tekintélye kisugárzott szűkebb pátriájába is. Az ’értelmiségiokről’ készített összeállítás legfontosabb sajátossága, hogy mivel a választójogi törvény maga nem adott részletes útmutatót az egyes censusok értelmezéséhez (modern korunkban megszokott és elvárt végrehajtási – miniszteri –rendelet nem készült), annak interpretációja az összeíró biztosokra maradt. Ők pedig mondhatni eléggé nagyvonalúan jártak el: szinte mindenkit összeírtak, akik olyasféle foglalkozást mondtak be, ami a kor felfogása szerint szellemi munkának számított. Persze, furcsaságokat is olvashatunk: vajon mi volt a dolga az énekmesternek – talán egy kántorra kell gondolnunk? A ’mérnök’ kategória csekély tagolására utal a tény, hogy semmiféle differenciálás nincs, s bár

egyetlen választókerület kivételével mindenhol akadt belőlük, számuk a megyében összesen is alacsonynak mondható.

Az 'iparosok' kategória valamivel bővebb, több árnyalat jelenik meg, s így a megye gazdasági szerkezetéről is több információt hordoz. Feltehető, hogy a legtöbb mesterség képviseltette van, még olyan is, amiről ma már rejtély, mit jelenthetett: *bordovány*. A leginkább elterjedt mesterségek (asztalos, csizmadia, kádár, kovács, molnár, szabó, takács, varga, egy választókerület kivételével a hentes, fazekas és bognár) képviselői minden választókerületben megtalálhatók. Jó lenne tudni, mivel foglalkoztak a *bábosok*, s a *kolompár* helyi értelmezése terén is jó volna bizonyosabbat tudni. Örülünk azonban, hogy ennyi adat is fönmaradt!

2. sz. táblázat

A választókerületek politikai irányultsága

Választókerület	1848	1861	1865	1869	1872
Alsólendva	Liberális Centrum	Felirati Párt	Deák Párt	Deák Párt	Deák Párt
Baksa	Liberális Centrum	Felirati Párt	Deák Párt	Bal Centrum	Bal Centrum Deák Párt Liberális Párt
Csáktornya	Jobbold. Lib. Béke Párt	Felirati Párt	Deák Párt	Deák Párt	Deák Párt Liberális Párt
Keszthely	Liberális Centrum	Felirati Párt	Deák Párt	Bal Centrum	Deák Párt Liberális Párt
Letenye	Liberális Centrum	Felirati Párt	Deák Párt	Deák Párt	Bal Centrum Liberális Párt
Nagykanizsa	Liberális Centrum	Felirati Párt	Deák Párt	Deák Párt	Deák Párt Liberális Párt
Szentgrót	Jobbold. Lib. Béke Párt	Felirati Párt	Deák Párt Bal Centrum	Deák Párt	Deák Párt
Tapolca	Liberális Centrum	Felirati Párt	Deák Párt	Bal Centrum	Deák Párt Liberális Párt
Zalaegerszeg	Liberális Centrum	Felirati Párt	Deák Párt Bal Centrum	Bal Centrum	Deák Párt Liberális Párt

Forrás: Saját szerkesztés

A választókerületi összeíró küldöttségek 1848-ban

Zalaegerszegi kerület:

Nagy Dániel, Handler István, Deák Lajos, Árvay István, Pathy János

Letenyei kerület:

Schwagell Tamás; Vlasics Antal, Talabér Zsigmond, Novák Károly, Baranyay Károly

Foglalkozás	Baksai vk.	Csáktornyai vk.	Kanizsai vk.	Lendvai vk.	Letenyei vk.	Szentgróti vk.	Tapolcai vk.	Zalaegerszegi vk.
kasznár			2	4				1
lelkész	20	17	18	23	19	24	50	16
másodalispán								1
megyei adószedő								2
megyei biztos								2
megyei esküdt	2		1	2				15
megyei főbíró								2
megyei főorvos								1
megyei levéltámok								1
megyei számvevő								2
mérnök		3	2	2	1	3	1	3
nyugalmazott tiszt								3
orvos	1	3	1	2		3	1	1
pénztárnok					1			
postamester								1
sebész	1	3	2	4		2	3	2
szolgabíró								3
tanácsos								8
tanító	6	8	4	8	5	13	63	7
tisztartó írnok								5
ügyész	1		1		1		3	1
ügyvéd	4	12	24	2	1	2	2	24
városbíró								3
várnagy				1				1

Forrás: Saját szerkesztés

Kimutatás az 1848-ban összeírt 'iparosokról'

Mesterségek	Baksai vk.	Csáktornyai vk.	Kanizsai vk.	Lendvai vk.	Letenyei vk.	Szentgróti vk.	Tapolcai vk.	Zalaegerszegi vk.
aranyműves								1
asztalos	4	13	8	5	12	15	5	11
ács		3	6			3	1	2
bábos		2	2	1				2
bádogos						1		
bodnár		2		1		4	2	
bognár		6	10	2	10	5	3	1
borbély			2			1		1
bordovány								1
cserepes			3			1		3
csizmadia	2	43	37	10	15	38	5	38
esztergályos		2	6	2	3	5		3
fazekas	2	9	11	1		16	1	8
festő			1	1		1		1
fésűs		1	1	1				
gombkötő		2	3	1		2		2
hentes		4	4	2	2	1	1	2
kalapos		3	1	2	1	5	1	
kalmár		2	5			2		
kádár	5	4	8	5	5	3	1	1
kefekötő			1					
késes			1		1			
kolompár		1	1			1		
kocsmáros								3
kovács	2	14	14	18	40	17	10	7

Mesterségek	Baksai vk.	Csáktornyai vk.	Kamizsai vk.	Lendvai vk.	Letenyi vk.	Szentgróti vk.	Tapolcai vk.	Zalaegerszegi vk.
kőműves		3	14		2	3	6	2
könyvkötő			1					1
kötéljártó		1	4	1		3		2
lakatos		4	6	4	2	4		4
molnár	3	5	3	11	16	21	38	7
műköves			2					
nyerges	1		3				1	1
órács			1			1		1
pék		3		1		3		
pintér				1	1			
posztókészítő			2					
puskás			1	1		1		
sütő	1	7	2					
sörfőző			1					
szabó	1	14	16	17	10	19	3	20
szappanos			2	1				
szegcsináló		2						
szíjártó	1	3	4	1	1	2		6
szítás		1	1					1
szűcs			14	7	6	15		10
szűrszabó		7	6	1	6	15		6
takács	2	37	46	7	44	76	35	47
taplós								1
téglás						1		
tímár		3	1		1	1		1
üveges								1
varga	2	36	14	3	30	7	1	12
vasáros						1		
vendéglős			2					5

Forrás: Saját szerkesztés